

GUSTAVO GUTIÉRREZ

A FELSZABADÍTÁS TEOLÓGIÁJA ÉS A SZEGÉNYEK JÖVŐJE

F o r r á s : Gustavo Gutiérrez: "Liberation Theology and the Future of the Poor", in: Joerg Rieger (szerk.): "Liberating the Future: God, Mammon and Theology", Minneapolis, Fortress Press, 1998, 96-123. l. Teljes, szöveghű fordítás. Az angol nyelvű tanulmány hosszabb, eredeti változata "?Dónde Dormirán los Pobres?" címmel a "Fichas Informativas. Publicación del Secretariado Latinoamericano Pax Romana MIIC" 1997. évi 7. számában jelent meg, 15-39. l.

A s z e r z ő katolikus pap, teológiai doktor. 1928. június 6-án született Limában (Peru). 1947-1950: a limai Universidad Nacional Mayor de San Marcos orvostudományi karának hallgatója. 1951-1955: filozófiai és pszichológiai tanulmányokat folytat a louvain-i Katolikus Egyetemen. 1955-1963: teológiát hallgat Lyonban, Rómában (Gergely Egyetem) és Párizsban (Institut Catholique). 1959-ben szentelik pappá Limában. 1985-ben teológiai doktorátust szerez Lyonban. 1960-tól a Katolikus Egyetemisták Nemzeti Szövetségének (NUCS) tanácsadója és a perui Pápai Katolikus Egyetem tanára. 1967-1978: a Latin-Amerikai Püspöki Kar (CELAM) pasztorális teológiai bizottságának tagja. Tanácsadóként vesz részt 1968-ban a II. Latin-Amerikai Püspöki Konferencia (Medellín) és 1969-ben a Perui Katolikus Püspöki Konferencia munkájában. 1976-tól vendégprofesszorként ad elő több teológiai karon (Union Theological Seminary, New York; Boston College; Maryknoll School of Theology; Mexican American Cultural Center, San Antonio, Texas), illetve konferencia-előadásokat tart (Comillas, Madrid; Tübingen; Harvard Egyetem, Sophia Egyetem, Tokio; Berkeley Egyetem; Louvain). - Tagja a "Concilium" (Hollandia), a "Paginas" (Peru) című folyóiratok szerkesztőségének és a Harmadik Világ Teológusai Ökumenikus Szövetségének (EATWOT). A Lilly's Foundation századunk huszonöt legjelentősebb gondolkodója közé sorolja. Fontosabb díszdoktori kinevezései: Nijmegen-i Egyetem (1979); Tübingeni Egyetem (1985); Fribourg-i Egyetem (1998). Főbb művei, amelyeket számos nyelvre lefordítottak: "A Theology of Liberation", 1971, javított kiadása 1988-ban jelent meg angolul és spanyolul; "The Power of the Poor in History", 1979; "We Drink from Our Own Wells", 1983; "On Job: God-Talk and the Suffering of the Innocent", 1986; magyarul is megjelent "Jób - Az Istenről való beszéd és az ártatlan szenvedése" címmel; "The Truth Shall Make You Free", 1986; "The God of Life", 1989; "Las Casas: In Search of the Poor of Jesus Christ", 1992; "Sharing the Word through the Liturgical Year", 1995.

Századunk végének közeledtével óhatatlanul nosztalgia tölt el bennünket, ugyanakkor jövődölések és téveszmék táplálta félelmeink is felerősödnek. Amikor ebben az összefüggésben vesszük fontolóra, hogy mi a teológia feladata, nem közérzetünknek teszünk könnyelmű engedményt, hanem jogos aggodalmat érzünk a keresztény tanúságtétel iránt. Márpedig ez gyors ütemben változó emberi tényező, amely alapjaiban rengeti meg számos előítéletünket és történelmi tervünket. E problémák két nagy kérdést vetnek fel, s a válasz mindkét esetben döntő fontosságú lehet a jövőre nézve.

A következő évszázad kapcsán egyrészt beszélnünk kell *az időről* mint várakozással és jelentéssel teli valóságról. A Biblia perspektívájában az idő nem üres és elvont kategória; sokkal inkább "benépesült" időnek nevezhetnénk, mivel elválaszthatatlan az emberektől és az eseményektől. Az idő az emberi tevékenységek színtere. Az időben - a benne élő emberekben s a benne kibontakozó eseményekben - közli és nyilatkoztatja ki magát Isten, mégpedig minden kapcsolat szeretet-alapjaként, legyen szó Isten és ember, vagy ember és embertárs viszonyáról. Az idő így szükségképpen üdvözítő és emberi tartalommal telítődik. Távolról sem elvont kategória vagy egyszerűen az események kronológiai foglalata, hiszen benne szembesülünk Isten megtestesült Fia, Jézus arcával. Az időben két szabadság találkozik: az ajándékozó, a szeretetben megnyilatkozó Isten szabadsága és az ajándékot elfogadó emberé; az előbbi hozza létre és hívja létre az utóbbit.

Másrészt ha azt kérdezzük, mi az egyház és a hitértelmezés feladata a jövő században, mindenekelőtt arra keresünk választ, hogy *mit mond nekünk az idő*. Kérdésünk akkor lesz valóban termékeny, ha meghatározott időpontban és élethelyzetben tesszük fel. Mi latin-amerikai tapasztalatainkból szeretnénk kiindulni: Isten megváltó jelenlétéből, amelyet a Deuteronomium és Lukács evangéliuma is olyannyira hangsúlyoz. Fontos ezért, hogy *XXIII. János* pápa és a II. Vatikáni Zsinat útmutatását követve felfigyeljünk az idők jeleire, amelyek gondolkodásra és elköteleződésre hívnak. Napjainkban bizonytalanságra valló és különösen provokatív jelekkel találkozhatunk. Arra szólítanak, hogy felismerjük, mi a lényeges, és elinduljunk felé anélkül, hogy másodlagos és átmeneti dolgokba bonyolódnánk - hogy elkerüljük a fákat, amelyek az erdőt takarják. Meghívnak bennünket: nézzünk szembe azzal, ami a jelenben veszi kezdetét.

Az alábbiakban mindvégig ez a két szempont vezérel bennünket: a teológia telített idejének tapasztalata, és a figyelem, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy meghalljuk üzenetét a történelem felgyorsult iramában. Először arról szólunk pár szót, melyek a teológia feladatai, és milyen kritériumok alapján ítélnéljük meg az új helyzet nyújtotta kihívásokat, majd megpróbálunk röviden felvetni néhány problémát, hogy végül némi útmutatást nyújtsunk az előttünk álló korszakhoz.

I. Teológiai reflexió

Az elmúlt néhány évben világszerte és Latin-Amerikában is egy sor gazdasági, kulturális és egyházi eseménynek lehettünk tanúi. Ezek alapján egyesek úgy gondolhatják, hogy megszűntek azok a tényezők, amelyek a 60-as évek végétől

kezdve életre hívták és kibontakoztatták a felszabadítás teológiájának nevezett irányzatot. Kétségtelen, hogy a társadalmi megrázkódtatások ebben az időszakban a feszültség és a konfliktusok dacára is ösztönző és teremtő módon hatottak Latin-Amerikára. A megváltozott helyzetben számos korábbi megállapítás és következtetés alkalmatlannak bizonyul arra, hogy megfeleljen a jelen kihívásainak. A felszabadítás teológiájának sokat kell tanulnia az új helyzetből: a közelmúlt eseményeiből éppúgy, mint a teológiai és lelkipásztori vitákból, amelyek az elmúlt évek során sem szüneteltek az egyházban. Az események megtisztították a hit alapkövetelményeiről szóló eszmecserét, amely annak idején más környezetben fogant (és, mondjuk ki bátran, amelyet más ideológiák hatottak át). Nem vitás, hogy fontos hangsúlyeltolódások, attitűdváltások történtek, nyitottabbakká váltunk más nézőpontok felé. A jelen szituáció érettséget követel tőlünk, és az egyházi reflexió olyan érzékenységet igényli, amely nem téveszti szem elől sem a valóságot, sem a tényleges feladatokat. Következésképp újra kell 'járjunk' az eddig megtett utat, hogy megállapíthassuk, mi az, ami a kezdeti intuícióból változatlanul fontos és érvényes, és melyek azok a sajátos (sokszor zavaró és hangsúlyeltolódást okozó) körülmények, amelyek időközben megváltoztak.⁽¹⁾ Lássunk először néhány, az említett teológiai munkával kapcsolatos elképzelést.

1. Teológia és igehirdetés

A hit ajándék. Megkapni annyit jelent, mint Jézus nyomába szegődni, gyakorlatra váltani tanítását, és folytatni Isten országának hirdetését. A teológia kiindulópontja a hit aktusa. A hitről való gondolkodás spontán módon fakad a hívőben, akit az a vágy indít reflexióra, hogy hitéletét elmélyítse és hitelesebbé tegye. Ez azonban nem csak az egyén ügye, hiszen a hitet mindig közösségben éljük meg. E két dimenzió - az egyéni és a közösségi - jellemzi a hit megélését éppúgy, mint a hit megértését.

A teológia művelése olyan hivatás, amely az egyházi közösség szívében születik és ott bontakozik ki. A teológia az egyház evangelizáló küldetésének szolgálatában áll. A teológia Istenről való beszéd, amelyre a hit ösztönöz; a teológiai nyelv első és utolsó tárgya Isten. Lehet sok más témája is, de csakis annak mértéke szerint, hogy amit mond, kapcsolatban van-e Istennel. Az Istenről-való-beszéd (*God-talk*) feltételezi az Istennel-járást (*God-walk*), ahogyan *Frederick Herzog* tanítja.⁽²⁾ A teológia művelése annak az igazságnak a szolgálatában áll, amit Jézus Krisztus nyilatkoztatott ki, aki maga az Igazság. Annak az igazságnak a szolgálatában áll, amely szabaddá tesz (vö. Jn 8,32), és amelyet hirdetni kell. A kereszténység nem ezoterikus vallás; a felfedés, a kommunikáció (a szó mélyebb értelmében: mint 'közösségteremtés') a keresztény misztérium lényegéhez tartozik. E feladat végzése során a teológiának tisztában kell lennie azzal, hogy nem képes átfogni az Írásban jelen lévő Ige valamennyi dimenzióját, amit a hagyomány átörökített és a Tanítóhivatal tanított. Az egyház élő emlékezetére hivatkozunk itt, amelyet *Szent Iréneusz* "az igazság tradíciójának" nevez (*Adversus Haereses* III,4,1). A hitről való beszéd mindenkor tiszteletben kell, hogy tartsa az őt övező misztériumot. A teológiának valamiképpen el kell ismernie Jeremiás prófétával: "nem tudom, hogyan szóljak" (1,6).

Ez az oka annak, hogy a teológiai megközelítés mindig elégtelen. Késznek kell lennünk arra, hogy új utakra lépjünk, hogy finomítsuk fogalmainkat, hogy változtassunk a problémák tárgyalásának módján. Voltaképp a kinyilatkoztatott Ige sokszínű megközelítéséről van szó, az egyház hitének egységén belül, ahogy a történelemben megmutatkozott. Valójában egyetlen teológia sem azonosítja magát a hittel, ahogy a hagyomány is tanítja. A hit értelmezésének különböző kísérletei hasznosak és termékenyek, de csak azzal a feltétellel, ha egyiküket sem tekintik kizárólagos érvényűnek. E reflexiók értelme és iránya megköveteli, hogy pillanatra se feledkezzünk meg arról a szerénységről, amellyel az egyház fő kötelességeinek szolgálatában állnak.

A teológiai gondolkodás elsődleges feladata az, hogy a keresztény életet és az egyházi közösség evangelizációs küldetését szolgálja; de éppen ezért az emberiséget is. Az emberek között az egyháznak közérthető, egyszersmind ,
egyszersmind állásfoglalásra készítő nyelven kell hirdetnie üzenetét, figyelembe véve az emberiség problémáit, Isten Országának aktuális jelenlétét a történelemben és teljes megvalósulását a jövőben. Ez a távlat középponti jelentőségű a II. Vatikáni Zsinat tematikájában. Evangelizálni annyit tesz, mint tettekkel és szavakkal hirdetni a Krisztusban érkezett megváltást. Isten megtestesült Fia, miután haláláig tartó teljes elkötelezettségével, majd pedig feltámadásával megtörte a "régi embert" uraló bűnök erejét, előkészíti az utat, hogy beteljesedjék az "új ember" hivatása: az Istennel való közösség, a (páli értelemben vett) "színről-színre látás" (1Kor 13).

Mivel azonban a bűntől való szabadság az emberi létezés legmélyét érinti, ahol az egyes ember elfogadja vagy elutasítja a szabadságot, Jézus Krisztus üdvözítő tette végső soron mindenre kiterjed: Isten ingyenes és megváltó szeretete az emberi lét valamennyi - személyes és társadalmi - dimenzióját érinti és megjelöli.

2. A felszabadítás teológiája

Nyilvánvaló, hogy amit a teológia funkciójáról elmondtunk, a felszabadítás teológiájára is érvényes. Mint minden hitértelmezés, a felszabadítás teológiája is meghatározott helyen és időben született, és arra törekedett, hogy választ adjon kihívást jelentő történelmi szituációkra, amelyek egyúttal új utakat is nyitnak az egyház evangelizációs munkája számára. A hit értelmezése tehát egyrészt állandó, amennyiben a hit ajándéka mindenkor megköveteli az értelem erőfeszítését, másrészt azonban változó is, amennyiben mindig konkrét kérdésekre és kulturális adottságokra válaszol.

A teológiai irányzatok magukon viselik annak a történelmi időszaknak és egyházi kontextusnak a jegyeit, amelyben születtek. Valójában addig élnek, amíg fennállnak a létrejöttüket elősegítő feltételek.⁽³⁾ A nagy teológiai rendszerek valamiképpen felülemelkednek az időbeli és kulturális kötöttségeken, míg a kevésbé általános érvényűek, függetlenül attól, hogy korukban jelentősnek számítottak, örökre bent rekednek körülményeik és koruk csapdájában. Hogy jól értsük: a teológiák modalitásairól van szó (a közvetlen ösztönzőkről, az elemzés eszköztáráról, a filozófiai fogalmakról és hasonlókról), nem pedig a kinyilatkoztatott igazságot érintő, alapvető kijelentésekről.

Észre kell vennünk azonban, hogy minden teológiai reflexió - épp korlátai és

hiányosságai, szenvedélyei és homályos szándékai folytán - párbeszédre lép a keresztény közösség hitértelmezésének egyéb szempontjaival. A teológia a hit tudatosságának elmélyítésén munkálkodik, egyrészt azért, hogy elősegítse a hívő találkozását Istennel, másrészt azért, hogy tisztázza, mit jelent az Örömhír a világ számára. S miközben saját erőforrásaira támaszkodik, és saját határain belül mozog, más teológiákból is merít, és más teológiákat is gazdagít. A hitértelmezések esetében a legfontosabb nem a tartósság, még kevésbé az állandóság; inkább úgy kell felfogni őket, mint patakokat, amelyek vizükkel szélesebb folyókat táplálnak: az egyház életének folyamát, amely az emberi történelemben hömpölyög. Valamely teológiai irányzat jelenénél és jövőjénél sokkal fontosabb kell, hogy legyen számunkra a ma élő emberek szenvedése és aggodalma, öröme és reménye, s az egyház evangelizációs munkájának jelenlegi helyzete. Ez a gondolat az egyik tartóoszlopa a felszabadítás teológiájának, amely mint másodlagos tett mindig is háttérbe húzódott az elsődleges tethez képest, amely nem egyéb, mint az Istennel és a többi emberrel való találkozás az imádságban és a történelem iránti elkötelezettségben.

a) Az evangéliumi mérce

Jól tudjuk, hogy a felszabadítás teológiája mély lelkipásztori megfontolásokból született, hogy kezdettől fogva összefonódik az egyház életével, a közösség ünnepeivel és evangelizációs lendületével, s hogy szolidáris a latin-amerikai társadalommal, különösen annak legszegényebb tagjaival. Ezt a kijelentést az utóbbi évtizedek latin-amerikai püspöki konferenciái (Medellín, Puebla, Santo Domingo), számos egyházmegyei kiadvány és más dokumentumok is alátámasztják, akkor is, ha kritikus józanságra intenek a megalapozatlan kijelentésekkel s egynémely - állítólag ebből a teológiai szemléletből levezetett - állásponttal szemben.

Úgy tűnik, a felszabadítás teológiájának alapvető hozzájárulása a teológiai gondolkodáshoz abban ragdható meg, amit a *szegények melletti preferenciális döntés*nek nevezünk. Ez radikális evangéliumi döntést jelent, ami fontos kritérium, mivel szűrőként működhet jelenünk eseményeinek és gondolkodási mintáinak megítélésében.

XXIII. János célkitűzése, a "mindenki egyháza, különösen a szegényeké"⁽⁴⁾, Latin-Amerikában termékeny táptalajra lelt. A mi kontinensünk az egyetlen, ahol egyszerre vannak többségben a keresztények és a szegények. E nagy tömegeket érintő, embertelen szegénység indokolta, hogy rákérdezzünk a szegénység bibliai jelentőségére. A hatvanas évek közepén, a II. Vatikánum és a medellíni konferencia (1968) közötti időszakban a szegénységnek három különböző definíciója fogalmazódott meg: *a) tényleges szegénység* (gyakran nevezik fizikai szegénységnek is) mint botrányos állapot, amelyet Isten nem akar; *b) lelki szegénység*, spirituális gyermekség, amelynek - korántsem egyetlen - kifejezője az evilági javak iránti érdeklődés hiánya; *c) a szegénység mint elkötelezettség*: a szegényekkel való szolidaritás és a szegénység elleni tiltakozás.

Medellín átvette és tekintélyével megerősítette ezt a különbségtételt, amely

rendkívüli jelentőségre tett szert a latin-amerikai egyházban és másutt: sok keresztény közösséget ösztönzött gondolkodásra és cselekvésre, és alapjává vált a pueblai konferencia idején formába öntött kifejezésnek: a "preferenciális döntés a szegények mellett". E megfogalmazás mindhárom eleme olyan kulcsszó, amely Medellinben kapott először hangsúlyt. Később a Santo Domingo-i konferencia megerősítette az elvet: ez kell, hogy vezéreljen bennünket "minden közösségi és személyes evangelizáló tevékenységünkben" (n. 178).

A formula - amely egy éles bibliai kifejezést elevenít fel - a saját útját járja: immár általánosan elfogadottá vált az egyház tanításában és megtalálható jónéhány szövegben, amelyet keresztény közösségek használnak. Egészen különleges módon van jelen: a legkülönbözőbb feladatok vállalásához ad ihletet és bátorságot.⁽⁵⁾

b) Az ingyenesség mint a preferencia alapja

A szegénység és a marginalizáció témája arra ösztönöz bennünket, hogy az igazságosságról beszéljünk, és elgondoljunk keresztény kötelességeinkről. Ám arról sem feledkezhetünk meg, ami a szegények melletti preferenciális döntést központi kérdéssé teszi: hogy ti. Isten ingyenes szeretetében gyökerezik. Ez a preferencia végső alapja.

Maga a preferencia szó elutasít mindenfajta kizárólagosságot, csupán azt hangsúlyozza, hogy szolidaritásunkban kik legyenek az elsők - de nem az egyetlenek. A kifejezés értelmezése gyakori vitatéma, mivel egyszerre kell hangsúlyozni Isten szeretetének univerzalitását, illetve előszeretét azok iránt, akik a történelemben háttérbe szorulnak.

Végül hangsúlyoznunk kell, hogy a szegények melletti preferenciális döntés: döntés a Jézus által kinyilatkoztatott Isten Országa mellett. A szegények és elnyomottak melletti elköteleződés végső magyarázata nem társadalomelemzésünkben, de nem is a szegénység közvetlen megtapasztalásában vagy emberi együttérzésünkben rejlik. Mindezek valódi indítékok, amelyek kétségkívül fontos szerepet játszanak életünkben és szolidaritásunkban. A keresztények számára azonban e szolidaritás végső alapja a Jézus Krisztus Istenébe vetett hit. A szolidaritás *teocentrikus* és prófétai *döntés*, amely Isten ingyenes szeretetében gyökerezik, és amelyet ez a szeretet követel meg. Hiszen tudjuk, nincs semmi, ami nagyobb követelményeket támasztana, mint az ingyenesség (Vö. Pál levele Filemonhoz).

A szegényeké az elsőbbség, de nem azért, mert erkölcsi vagy vallási szempontból szükségképpen jobbak volnának másoknál, hanem azért, mert Isten: Isten. Az egész Bibliát Isten szeretete határozza meg. Isten azoknak kedvez, akik az emberi történelemben gyengék voltak és rossz bánásmódban részesültek. Ezt nyilatkoztatja ki az evangélium Nyolc Boldogsága, amely megdöbbentő egyszerűséggel mondja el, hogy a szegények, az éhezők és a szenvedők iránti preferencia Isten ingyenes szeretetén alapszik.⁽⁶⁾ Ennélfogva a szegények melletti preferenciális döntés nem egyszerűen lelkipásztori szabály vagy útmutató, sem a teológiai reflexió egyik lehetséges perspektívája, hanem mindezen felül és elsősorban lelki életút, a szó legszorosabb értelmében. Útiterv az Istennel és az ő ingyenes szeretetével való találkozáshoz, "az Úr színe előtt járás az élők földjén" (Ps 116,9). Ha Jézus

követésében nem jutunk el a spiritualitásnak erre a szintjére, amely a keresztény élet szíve, akkor nem fogtuk fel az elköteleződés jelentőségét és termékenységét. Egy mély bibliai (és talmudi) gyökerekkel rendelkező filozófus kidolgozott egy gondolatmenetet - pontosabban egy etikát (amely számára az elsődleges filozófia) - , amelynek középpontjában a kölcsönösség áll, s ezért számunkra is megvilágító lehet. Emmanuel Levinasra utalok, aki szerint "a Biblia a *másik* elsőbbségéről szól az énnel szemben".⁽⁷⁾ Ami mindenkireérvényes, az még hangsúlyosabbá válik, ha a szegényekről van szó: "a másikban - folytatja Levinas - mindig az özvegyet és az árvát látom. A másik mindig előbbre való, mint saját magam."⁽⁸⁾ Az özvegy, az árva és az idegen: a Biblia ezzel a hármassal jelöli a szegényt.

Nyilvánvaló, hogy e mélységesen bibliai szemlélet megőrzi a különbséget Isten és az ember világa között, de a kettőt nem választja szét. A szegények iránti elköteleződés sem korlátozódik pusztán a társadalmi szférára; ezt is magába foglalja, de fontosabb, hogy mély lelki tartalma és krisztológiai alapja van, azaz nem szakítható el hitünk lényegi igazságaitól. A szegények melletti preferenciális döntés, amelyet sok latin-amerikai keresztény életre szólóan vállalt és vállal ma is, csak ebben az összefüggésben nyerheti el valódi jelentőségét. S ennek köszönhetően szolgálhat kulcsfontosságú és gyümölcsöző kritériumként korunk megértéséhez a hit nézőpontjából.⁽⁹⁾ A felszabadítás teológiájának sorsa és jelentősége szorosan kapcsolódik ahhoz a kérdéshez, hogy a szegények melletti preferenciális döntés milyen szerepet tölt be a keresztény életben.

II. A szegények és a jövő

Számos alkalommal utaltunk már egy tényre, amelyet napjainkban széles körű konszenzus övez: az utóbbi években - különböző tényezők folytán - gyökeresen megváltoztak az emberiség életfeltételei. A világ bizonyos tájain erőteljesebb a változás, de nincs olyan régió, ahol ne volna valamiképpen érzékelhető a "forgószél", amelyet sokan új történelmi korszaknak tekintenek (sőt jócskán akadnak olyanok is, akik - nem szándékolt humorral - a "történelem végét" hirdetik).

Egyelőre hiányzik a szükséges történelmi távlat ahhoz, hogy korunkról határozott értékelést adhassunk. Mindenesetre tagadhatatlan, hogy kivételes helyzetben vagyunk, s ezért sok mindent újra végig kell gondolnunk. A közelmúltban napvilágot látott elemzések és javaslatok mára érvényüket veszítették, vagy csak töredékes választ adnak a jelen kihívásaira. Ha figyelmen kívül hagynánk e változásokat, akkor bezárkóznánk a múltba, emlékeinkre hagyatkoznánk, és arra ítélnénk magunkat, hogy életünket korunk emberének hátat fordítva éljük le. A cél nem a felszínes "naprakészség", hanem az, hogy komolyan vegyük a szolidaritást és a figyelmet, amellyel másoknak tartozunk. Egy keresztény számára mindez nyitottságot is jelent az előtt, amit e történéseken keresztül Isten üzen; vagy amint fentebb már említettük: készséget az idők jeleinek befogadására.

Szándékunkat a Kivonulás könyvének egy részletével világíthatjuk meg. A rendelkezések közül, melyeket Mózes azért kap Jahvétól, hogy továbbadja népének, az egyik így méltatlankodik: hol aludjon, akinek nincs hajléka (vö. Kiv.

22:26)? A jubileumi év távlatában íródott szöveg arra hív bennünket, hogy a kérdést a jelenkor tétjének megfelelően fogalmazzuk át: *hol alszanak majd a szegények* abban a világban, mely alakulófélben van, sőt valamennyire már kialakult? Mi lesz Isten kedveltjeivel, ha beköszönt az új világ?

1. Egy elbűvölő és kegyetlen évszázad felé

Nemrégiben *Enrique Iglesias*, az Amerikaközi Fejlesztési Bank (IDB) elnöke kijelentette, hogy a jövő század "elbűvölő és kegyetlen évszázad" lesz. Mint minden paradoxon, ez a megfogalmazás is rendkívül szemléletes és provokatív. Ha rászánjuk az időt, hogy alaposabban belegondoljunk, tisztábban láthatjuk a benne kifejeződő tragikus valóságot.

A tudomány és a technológia gyors léptékű fejlődésének köszönhetően egy elbűvölő korszak veszi kezdetét. Egy olyan korszak, amely sosem látott lehetőségeket teremt az emberek közötti kommunikációra (vagy legalábbis információcserére), bolygónk határait is túllépő mértékben ruházza fel az embert azzal a képességgel, hogy uralma alá hajtja a természetet, és eleddig a tudományos fantasztikum világába tartozó dolgokat hoz létre. Ezekhez társul a fogyasztás korlátlan lehetősége és - szerencsétlenségünkre - az a haderő, amely az egész emberiséget elpusztíthatja. Mint emberek és mint hívők csodáljuk és nagyra értékeljük a fejlődést, ugyanakkor a látóhatáron gyülekező sötét felhőket sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Akárhogy is, az előttünk álló időszak azokat bűvöli majd el, akik rendelkeznek bizonyos társadalmi státussal, és élvezhetik a technológia legújabb vívmányait. Akik ezt megtehetik, egy mindinkább önmagára záruló nemzetközi réteghez tartoznak, s mit sem törődnek azokkal, akik nem tagjai klubjuknak - még saját honfitársaikról is megfélemlenek. Ez utóbbiak a szegények. A második jelző főként rájuk vonatkozik: a történelem 'jelentéktelen' szereplőjéhez kegyetlen lesz a jövő század. Szegénységük növekedni fog, fokozatosan peremre szorulnak, hacsak nem teszünk hatalmas erőfeszítéseket a velük való szolidaritásra; számuk gyarapodik, egyre mélyebb nyomorba süllyednek, amint azt minden nemzetközi szervezet statisztikai kimutatása előrejelzi.

Más szóval, a közeljövő nem ugyanazok számára lesz elbűvölő és kegyetlen. Ez a tény még hangsúlyosabbá teszi a jelenhez intézett kihívást, de aláhúzza a hit követelményét is, amelyet Jézus Krisztus Istene támaszt, ő, aki mindenkit szeret, és aki a legkisebbek védelmére hív bennünket.

a) Korlátlan piac

Oly korban élünk, amelyet egyre inkább a liberális - ha úgy tetszik, neoliberális - gazdaságpolitika ural. Ez a politika - amely a korlátozások nélküli, saját eszközei által szabályozott piac mellett száll síkra - úgyszólván kizárólagos elvként vezérli a gazdasági életet. Az ünnepekt, klasszikus "laissez-faire" elv, amely a liberális gazdaságpolitika kezdeteire nyúlik vissza, ma egyetemes érvényre tart igényt, amikor - legalábbis elméleti szinten - abból indul ki, hogy a politikai hatalom mindennemű beavatkozása károsan befolyásolja a gazdasági növekedést, s így mindenkinek árt, akkor is, ha társadalmi szükségletekről gondoskodik. Ezért ha

bármilyen nehézséggel kerül szembe a gazdasági fejlődés, az egyetlen megoldást a még erősebb piacosság jelenti.

Némi módosulás után a liberális hullám nemrég új erőre kapott, és úgy tűnik, előretörésének semmi nem szab határt. A nagy multinacionális cégek (a fennálló gazdasági rend domináns elemei) és a gazdag országok nyomást gyakorolnak a szegény nemzetekre, hogy nyissák meg piacaikat, privatizálják gazdaságukat, és hajtsanak végre ún. szerkezetváltást. A nemzetközi szervezetek (a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap) hatékonyan működtek közre abban, hogy a meggyengült gazdaságok egyetlen piaccá integrálódjanak. A kölcsönös függőség tudata helyett, jóllehet számos pozitívumot tartalmaz, napjainkban aszimmetrikus viszony alakul ki, amely a meglévő igazságtalan egyenlőtlenségeket hangsúlyozza. A gazdaság globalizációjának legújabb eleme az a fináncstőke, amely szabadon vándorol a világban, határokat lép át, s hihetetlen mobilitással törekszik az újabb és nagyobb profitra. A nemzetgazdaságok - beleértve a nagy államokét is - lassacskán eltűnnek.⁽¹⁰⁾

A fennálló helyzetet különféle tényezők összjátéka idézte elő. Politikai téren az egyik kiváltó ok kétségkívül az volt, hogy a Szovjetunióban és a keleti tömb országaiban megbukott a tekintélyelvű szocializmus, amely semmibe vette az emberi dimenziók összetettségét, és folyamatosan megsértette a szabadságjogokat. A kétpólusú világból egypólusú világba csöppentünk, természetesen inkább politikai és katonai, mintsem gazdasági szempontból. A másik jelentős hatótényező a technológiai ismeretek megnövekedett szerepe (új anyagok, új energiaforrások, biotechnológia); a legdinamikusabb fejlődés a számítógépgyártásban tapasztalható.⁽¹¹⁾ Mindez érzékelhető változásokat hozott a termelési folyamatban. Napról napra nyilvánvalóbb, hogy a vagyonszerzés szempontjából a tudás vált a gazdasági szféra legfontosabb tengelyévé. Az e téren elért vívmányok tették lehetővé, hogy bolygónk természeti erőforrásait - az emberiség közös tulajdonát -, a korábbinál is gátlástalanabban aknázzák ki és tegyék tönkre.

A gazdaság arculata és korunk társadalmi szerkezete - eredményeivel és erőszakos tetteivel, fejlődésével és kegyetlenségével, új és feledésbe merült lehetőségeivel együtt - olyan szédítő iramban változik, amelyhez foghatót évszázadokon át nem tapasztalhattunk. Az új helyzet az elemzés új módszereit kívánja meg, ezáltal válik ugyanis lehetővé, hogy számot vessünk a korunkban felmerülő társadalmi és gazdasági tényezők sokaságával.⁽¹²⁾ Egyszersmind megkívánja, hogy a tisztánlátás érdekében a keresztény etika és a teológiai gondolkodás nézőpontjából is szemügyre vegyük a változásokat.

b) Etika és gazdaság

Van-e az etikának, közelebbről a keresztény etikának mondanivalója a gazdaságról a világ számára?

A kérdésnek a XVI. században még semmi értelme sem lett volna. A korszak erkölcteológusai (köztük *Francisco de Vitoria*), akik az akkoriban kialakuló (merkantilista rendszernek is nevezett) kapitalizmus ügyével foglalkoztak, meglepődve csak egyértelmű igennel mertek volna válaszolni. De a modern gazdaság megkérdőjelezi a társadalmilag - és nem csak a tradicionálisnak nevezett

körökben - elfogadott erkölcsi normákat. A gazdaság motorjává a féltékenység, az önzés és a kapzsiság válik. A szolidaritásra, a szegényekkel való törődésre úgy tekintenek, mint a gazdasági fejlődés akadályára, amely az egyszer majd mindenkinek hasznot hozó, általános jólét ellenében hat.

Néhány, a liberális hagyományt követő, éles elméjű közgazdász tisztában volt ezzel az értékkonfliktussal, mégis elfogadták, mivel szükségszerűnek és elkerülhetetlennek látták. Egyikük, *J. M. Keynes*, egy 1928-30-ból származó szövegben megdöbbenő világossággal ismerte el: "Ha a felhalmozásnak többé majd nem lesz oly nagy társadalmi jelentősége (.), akkor végre megszabadulhatunk sok hamis erkölcsi elvtől, amelyet kétszáz éven át hordoznunk kellett. A pénztulajdon szeretetét (...) a maga valóságában ismerjük meg: mint ami kóros és kellemetlen."⁽¹³⁾

Eljön a pillanat - gondolta Keynes -, amikor néven nevezhetjük a dolgokat, és azt mondhatjuk: "a fősvénység vétek, az uzsora gyakorlása bűntény, a pénz szeretete utálatos". De kiábrándult és aggályos rezignációval hozzáfűzi: "Vigyázat! Még nem tartunk ott! Még legalább száz éven át azt kell színlelnünk magunk és mások előtt, hogy ami igazságos, az rossz, és ami rossz, az igazságos." Az értékek megfordulása annak tudható be, hogy "az igazságtalan hasznos, és az igazságos nem az. Egy ideig még a fősvénység, az uzsora és a bizalmatlanság kell, hogy legyenek isteneink. Csak ezek vezethetnek ki ugyanis bennünket a gazdasági ínség alagútjából a napvilágra."⁽¹⁴⁾

Mindez nem új téma, hiszen sokszor foglalkoztak vele; a tárggyal kapcsolatos, közkézen forgó tanulmányok nagy száma bizonyítékkul szolgál arra nézve, hogy milyen fontos a közgazdaságtani alapok tanulmányozása teológiai szempontból, kivált a szegények melletti preferenciális döntés szempontjából. Nyilvánvaló, hogy tiszteletben kell tartanunk annak a szakterületnek az autonómiáját, amely a gazdasági tevékenység lehető legpontosabb megismerését tűzi ki céljául. A múltban sokszor helytelenül választottuk meg az irányt, és e tapasztalatból okulnunk kell. Ám ez nem jelenti azt, hogy a gazdaság független volna az emberi élet minden más területétől, amint azt sem, hogy a gazdaság állna a középpontban vagy mindenkinek felett. A gazdasági folyamatokat szükségszerűen az emberi létezés egészének kontextusába kell helyezni, és ott kell megvizsgálni a hit fényében. A közvetlen hatékonyság nem lehet döntő szempont.

Manapság számtalan, különböző szemléletű tanulmány foglalkozik a gazdasági tevékenység etikai szabályaival és vezérelveivel, különös tekintettel arra a 'vallásos' perverzióra, amely a piac korlátlanágán alapuló gazdaság igazolásában fejeződik ki. E tanulmányok elismeréssel adóznak olyan értékeknek, mint a szabadság, az egyéni kezdeményezés, a technológiai fejlődés lehetősége, valamint az a szerep, amelyet mindezek - bizonyos feltételek mellett - a piacon betölthetnek, de elítélik a piac logikáját, amely homogenizáló törekvésével s a társadalom szerkezetében új törésvonalakat előidézve embereket, országokat és kultúrákat gyűr maga alá.

Kérdőre vonják továbbá annak a gazdasági liberalizmusnak a képmutatását, amelyet nem rettentenek el a diktatúrák és a totalitárius kormányzatok, és amely könnyedén különválasztja a gazdasági szabadságot más szabadságoktól.⁽¹⁵⁾

Ebben az összefüggésben a legfontosabb tény az, hogy a fennálló gazdasági

rendszer számára irreleváns a szegények kirekesztésének ténye. A következő részt ennek a kérdésnek szenteljük.

2. Jelentéktelenség és kirekesztettség

Lukács evangéliumában van egy provokatív példázat, amelyből itt csak két mondatot idézünk: "Volt egy gazdag ember.", és "a kapuja előtt feküdt egy szegény." (16, 19-20). Ez az emberiség helyzete manapság. A szegény országok elhanyagolva 'feksznek' a gazdag országok mellett; s tegyük hozzá, a köztük tátongó szakadék napról napra mélyebb. Ugyanez történik az egyes országokon belül is. A világ népessége egyre inkább a gazdasági és társadalmi spektrum két végpontján helyezkedik el.

a) A szegénység kihívása

A felszabadítás teológiáját az a válasz hívta létre, amely a mérhetetlen és embertelen latin-amerikai szegénység kihívására érkezett.⁽¹⁶⁾ A tárgyban megjelent első tanulmányok ezért a szegénység különböző formáinak bibliai jelentőségére reflektáltak, és a hit fényében fontolóra vették, mi az egyes keresztények és az egész egyház evangelizációs kötelessége a szegényekkel szemben. Sok kérdést és számos kételyt fogalmazhatnánk meg e teológiai irányzat burkolt következményei kapcsán, miként azokra a társadalmelemzési módszerekre vonatkozólag is, amelyekkel a szegénységet és kiváltó okait értelmezte. Témánk szempontjából azonban meg kell elégednünk egyetlen kérdéssel: hogyan néz szembe a szegénység kihívásával a keresztény lelkiismeret a mai világban?

Első pillantásra látható, hogy a helyzet rosszabbra fordult. Az ENSZ 1996-os jelentése aggasztó adatokat közöl. Konklúziója szerint "a világ egyre inkább polarizálódik, a szegényeket a gazdagoktól elválasztó távolság napról napra nő".⁽¹⁷⁾ Hasonló történik az egyes országokon belül - beleértve a gazdag nemzeteket is. Más statisztikákkal összhangban ezek az adatok is azt mutatják, hogy a népesség nagy része mind relatív, mind abszolút értelemben szegény, elképzelhetetlenül szegény.⁽¹⁸⁾ Az eredmény szégyenletes: a szegénység a legtöbb fejlődő országban megmaradt, sőt növekedett. Következésképp szolidaritásunknak és gondolkodásunknak egyre erőteljesebb kihívással kell szembenéznie.

A rosszabbodó helyzet leírására egyebek közt a gazdasági és társadalmi kirekesztés fogalma szolgál. Nem új valóságról vagy elemző kategóriáról van szó, hiszen a szegényeket valamilyen formában mindig is kirekesztették és marginalizálták (gondoljunk csak Latin-Amerika és a karib térség bennszülött és fekete népességére). De ez nem akadályozhatja meg, hogy észrevegyük: a jelenlegi helyzet eltér a korábbiaktól. A társadalmi kirekesztés fogalma sok mindenre kiterjeszhető. Ami a gazdaságot illeti, az új termelési módok - főként a tudás forradalmának köszönhetően - az elsődleges erőforrások leértékelődését eredményezik, s így a szegény országokra nézve hátrányos következményekkel járnak. A munkaerőpiaci helyzet teljes egészében a munkás műszaki képzettségétől függ, s emiatt a kvalifikálatlan szegények nagy többsége eleve ki van rekesztve. A kirekesztés a politika világában (a döntéshozatalban való részvétel hiánya) és a kultúrában (faji és nemi diszkrimináció) tovább fokozza a gazdasági kirekesztést,

míg emez az előbbieket erősíti meg.

A fenti események következtében az emberiség két táborra szakadt. Az egyik, a kirekesztettek tábora, egyre kevésbé fontos a világgazdaság és a társadalom működése szempontjából. Ezért beszélt a felszabadítás teológiája sok éven át a szegényekről mint "jelentéktelenek"-ről, arra utalva, hogy társadalmi helyzetük kizárja őket a hatalomgyakorlásból. A fogalom azt is emlékezetünkbe idézi, hogy aki hisz a nem személyválogató Istenben, senkit nem tekinthet jelentéktelennek.

b) A szegények nézőpontjából

Néhány évvel ezelőtt az észak-amerikai püspökök, az egyház egyetemes tanítói küldetésétől vezérelve megfogalmaztak egy ismérvet, amelynek alapján az egyes gazdaságpolitikák megítélhetők. A szegények melletti döntésre hivatkozva, és felismerve annak szükségességét, hogy a társadalmi-gazdasági tevékenységet "a szegények nézőpontjából" értékeljük, megerősítették: "ha a társadalom *mindenkivel* szemben igazságosságra törekszik, el kell ismernie, hogy elsősorban a társadalom kivetettjei és a jogfosztottak szorulnak védelemre".⁽¹⁹⁾ "A leggyengébbek sorsa dönt afelől, hogy igazságos-e a társadalom."⁽²⁰⁾

Ez igen fontos szempont, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a társadalom peremén élők gyakran a gazdasági-szociális rendszer áldozatai. Latin-amerikai tapasztalatok értették meg velünk, hogy a szegénység végső soron a halált jelenti: a korai és méltánytalan halált. Tagadhatatlan, hogy a szegénység gazdasági és társadalmi valóság. De ha megmaradunk ezeken a szinteken, akkor fel sem fogtuk, hogy a szegénység legnagyobb tétje: emberek élete és halála. A szegénység ügye, ahogyan világunkban megjelenik, felhívás, amelyet sem az emberiség lelkiismerete, sem az életről kialakított keresztény felfogás nem hagyhat válasz nélkül.

Témánk szempontjából is lényeges az a megjegyzés, amelyet kanadai útja során *II. János Pál* pápa tett Máté evangéliuma 25,31-46 szakaszára hivatkozva: "Krisztus szavainak fényében a szegény Dél ítélkezni fog a dúsgazdag Észak fölött. A szegény népek és nemzetek - akik több szempontból is szegények, nem csak az élelem hiánya miatt, de a szabadság és emberi jogok hiánya miatt is - elítélik majd azokat, akik erővel elveszik e javakat, hogy mások kárára megerősítsék a gazdasági és politikai uralom imperialista monopóliumát."⁽²¹⁾

Végül pedig azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a szegények, a jelentéktelenek és a kirekesztettek nem tétlen emberek, akik arra várnak, hogy kezet nyújtsanak feléjük. Nemcsak ínségükkel jellemezhetők, hanem a bennük rejlő temérdek emberi gazdagsággal és lehetőséggel is. Latin-Amerika szegényei közül sokan rendelkeznek komoly értékeket felmutató kultúrával, amely saját népük, történelmük és nyelvük szülötte. Nagy energiákat képesek mozgósítani - ezt tanúsítják a kontinensen működő nőszervezeteik is, amelyek találékonyan, alkotó módon és a válságkezelés hatékony eszközeivel harcolnak családjaik és a szegények életéért. Latin-Amerika szegényeinek életében fontos szerepet tölt be a keresztény hit - mint ihletforrás és mint erős érv amellelt, hogy ne tagadják meg maguktól a jövőbe vetett reményt.

3. A gondolkodás elerőtlenedése

Az előttünk álló történelmi korszak igen összetett; korunk gondolkodásmódja nemcsak gazdasági és politikai, hanem kulturális szempontból is átalakulóban van. Arra célok, amit egyesek posztmodernnek vagy posztmodern gondolkodásnak neveznek. Tisztában vagyunk azzal, hogy a posztmodern fogalma (főként maga az elnevezés) nem egyértelmű, viszont kétségtelenül megfelel a valóság bizonyos aspektusának.

Fontos megjegyeznünk, hogy nem pusztán egy szűk értelmiségi rétegre tartozó üggyel van dolgunk, jóllehet ez az a kör, amelynek a posztmodern látásmód leginkább sajátja. Azt sem kell gondolnunk, hogy Európára és Észak-Amerikára korlátozódnék, bár a leggyakrabban - megint csak - ott írnak és beszélnek róla. Fogalmaik közül - a kommunikációs eszközök, a művészet, az irodalom, sőt bizonyos teológiák közvetítésével - jó néhány eljut az úgynevezett harmadik világ országaiba, az értelmiség körein túlra is, és magatartásmintákat alakít. Ezek némelyike (amint fentebb, a neoliberalizmussal kapcsán már említettük) a világ jelentéktelenjeinek semmibe vételét erősíti; mások viszont, természetesen, új távlatokat nyithatnak az itt tárgyalt kérdések előtt.

Vezérfonalunk ezek után a következő kérdés lesz: hol alszanak majd e posztmodern (vagy nevezzük bárhogy) világ szegényei? Nem hiábavaló tehát, hogy foglalkozzunk a kérdéssel, hiszen válaszkísérletünk világosan körvonalazza azokat a lépéseket, amelyeket a keresztény tanúságtétel érdekében meg kell tennünk.

a) *Ellentmondásos modernség*

Ne bonyolódjunk most abba a kérdésbe, hogy a történelmi korszak, amelyben élünk, valóban posztmodernnek nevezhető-e, vagy csupán a modernség új szakaszáról van szó. Erről már sokat vitatkoztak, s közismert, hogy a vélemények széles skálán mozognak. Amint azonban fentebb már jeleztük: bizonyos, hogy e fogalom a valóság olyan aspektusait hangsúlyozza, amelyekkel érdemes foglalkoznunk. Az ambivalens érzések és a nehezen tisztázható kérdések mellett körvonalazottan jelenít meg egyfajta gondolkodás- és cselekvésmódot, amelyet a könnyebbség kedvéért - és nem túl nagy meggyőződéssel - posztmodernnek nevezhetünk.

A posztmodern gondolkodásmód a modernség néhány nagy témájára adott reakció; közelebbről állásfoglalás azzal szemben, amit képviselői "nagy elbeszélések"-nek (vagy metaelbeszéléseknek) neveznek.⁽²²⁾ J. F. Lyotard ezeket a következőképpen foglalja össze: "az ész és a szabadság progresszív emancipációja, a munka (az elidegenedett érték forrása a kapitalizmusban) haladó vagy pusztító emancipációja, az egész emberiség gazdagodása a tőkés techno-tudomány révén, sőt" - fűzi tovább a szerző, s ez lényeges számunkra - "ha magát a kereszténységet is a modernhez számítjuk (és nem a klasszikus korhoz), akkor a teremtmények üdvözülése: a lélek megtérése a vértanúi szeretettől a krisztusi elbeszéléshez."⁽²³⁾

A posztmodern mindenekelőtt *Hegel* filozófiáját utasítja el, amely "egyesíti magában mindezeket az elbeszéléseket, és ebben az értelemben benne összpontosul az elméleti modern"⁽²⁴⁾. Lyotard szerint a tudás metaelbeszélésekkel való legitimációja történelemfilozófiát feltételez,⁽²⁵⁾ a posztmodern tehát elveti a

modernség nagy elbeszéléseiben tetten érhető hatalomvágyat, mi több, már magát az elbeszélést is erőszakos tettnek tekinti, amely szabadságától fosztja meg az egyént.

Ebből következően minden egységes történelemfelfogás tévútnak minősül.⁽²⁶⁾ Nincs értelme az emberi világ eseményeit az egyetemes emberi történelem fogalma alá rendezni úgy, hogy a történelem fejlődését bizonyos szempontból már előre ismerjük. Csak kis elbeszéléseink vannak, egyedi és lokális történelmekkel. A történelem fejlődésének nincs metafizikai alapja. Végző soron azzal állunk szemben, amit némelyek az emberi tudás széttöredezésének neveznek. A fenti premisszák egyik következménye az, hogy a posztmodernben sokféle vélemény megfér egymás mellett, s ezt többen úgy értelmezik, hogy gondolkodásmódjába "minden belefér".⁽²⁷⁾ A dogmatikus és totalizáló álláspontokkal ellentétben kialakul egyfajta kulturális relativizmus és az ember megismerhetőségével szembeni szkepszis, amely nemcsak az etikában üt vissza, hanem a politika területén is.

A posztmodern kritika kétségkívül rávilágít a modernség gyengéire és ellentmondásaira. S habár nem árt emlékeznünk arra, hogy a modern gondolkodás mindig is önkritikus volt - teoretikusai közül többen is kifejezték elégedetlenségüket a felvilágosodás eredményeivel kapcsolatban -, e kritika manapság sokkal radikálisabb. Sőt, túllép az értelmiségi körök határain, és más társadalmi rétegek attitűdjét is meghatározza; közülük némelyeknek tevékeny szerep jut a jelenkori társadalom kulturális környezetének alakításában és a tömegkommunikációban.

b) Az emberi tudás széttöredezése

Bizonyos szempontból egészségesnek tűnik az a reakció, amely a nagy elbeszéléseket létrehozó, totalizáló történelemfelfogásokkal szemben nyilvánul meg. A posztmodern elméletírók helyesen érzékelték, hogy e szemléletmódok alapja a tekintélyelvűség. A szegények sokszor váltak olyan tervek áldozataivá, amelyek univerzálisnak tüntették fel magukat, miközben nem törődtek az emberek mindennapi életével; oly kitartóan koncentráltak a jövőre, hogy megfeledeztek a jelenről. Korunk gondolkodásmódja azonban ennél is messzebbre megy: szétforgácsolja a történelem tudatát, s így arra a szemléletre is visszahat, amely minden egyes emberi életnek jelentőséget tulajdonít. Ráadásul nem tesz különbséget Hegel történelemfilozófiája és a zsidó-keresztény történelemfelfogás között, és mindkettőt elveti.

El kell ismernünk: a posztmodern kritika segítségünkre van annak elkerülésében, hogy a történelmi folyamatokat szigorúan merev sémák szerint értelmezzük. A teológia világában sokszor elkövették ezt a hibát. Mégsem feledkezhetünk meg arról, hogy a keresztény történelemfelfogás a Fiú eljövételét, a Megtestesülést állítja középpontba, ugyanakkor nem jelent ki olyasmit, hogy az emberi történelem szükségképpen egy merev gondolkodási rendszer által megszabott és ellenőrzött úton haladna. Jézus Krisztus, a történelem középpontja, egyúttal az Atya felé vezető Út (vö. Jn 14,6); ő értelmet ad az emberi létezésnek, amelyre mindnyájan meghívást kaptunk. Azáltal, hogy meghívottak vagyunk, erős tartalommal töltődik

fel a jelen, az itt-és-most - amint azt a bevezetőben már kifejtettük.

Nem kerülheti el figyelmünket az sem, hogy a posztmodern érzékenység összefügg a modern individualizmus elharapódzásával. A történelemtudat tagadása individualizmust szül, és felerősíti a jelenkori társadalom önimádatát.⁽²⁸⁾Vannak, akik e folyamat láttán második individualista forradalmat emlegetnek. Jó volna megbizonyosodnunk afelől, hogy a modernség kritikája mögött nem a menekülés szándéka rejlik: az a törekvés, hogy az individualizmusban, a mások iránti közömbösségben, s végül egy magába zárkózó társadalomban leljünk oltalmat. A posztmodern kritika a modernség meghaladására tart igényt, vagyis - eltérő indítékokból - ugyanazt veszi célba, amit a felszabadítás teológiája mindig is több szempontból bírált.

A modern felfogással ellentétben a vallás korántsem merült ki vagy szűkült le a személyes szférára, sőt új életerőről tanúskodik. A posztmodern szemlélet elősegítheti a misztérium tiszteletben tartását, és nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy elérkezzék a sokak által új vallásos kornak tekintett időszak. Ez utóbbival kapcsolatban számos példát említhetnénk. Észre kell vennünk azonban, hogy a mostanában kialakuló vallásosság parttalan és zavaros, istenhite megmarad az általánosságok és a hiedelmek szintjén; bizalmatlan minden szilárd meggyőződéssel szemben, és könnyedén kezeli a belőlük fakadó követelményeket. Mindezt a hit fényében kell megfontolnunk.

Jellegzetes kortűnet továbbá a szkepticizmus, amely szerint minden vélemény egyenértékű, és mindnek megvan - ahogy mondani szokás - a *maga* igazsága. Az egyetemes világképekkel szembeni reakció - egészséges mozzanatai dacára - eltünteteti látóterünkben mindazokat az utópiákat és alternatív terveket is, amelyek megkérdőjelezzik a jelen valóságát. Mondanunk sem kell, hogy e magatartásformáknak elsőként a szegények és kirekesztettek esnek áldozatul, azok, akiknek alig jut hely a világban. Könnyű az utópiákat olyan *elefántcsonttoronyból* bírálni, amely mozdíthatatlan, és ahol az ember semmiben sem szenved hiányt.

Amint az előzőekben már utaltunk rá: aki éberén virraszt a jelenkor felett, az a benne rejlő értékekről sem feledkezik meg. Fontos, hogy ebben az összetett és olykor ellentmondásos helyzetben tanúságot tegyünk Isten országáról, a szegények iránti szolidaritásról és azok felszabadításáról, akiket alapvető jogaiktól fosztanak meg. Teológiát akkor művelünk, ha e történéseket a hit világosságánál gondoljuk végig.

III. Szabadságra felszabadítva

Itt az ideje, hogy néhány rövid megjegyzést tegyünk a felszabadítás és a szabadság kapcsolatáról - a felszabadítás teológiájában mindkét fogalom középponti jelentőségű.⁽²⁹⁾Kiindulópontunk Pál Galatákhöz írt levelének egyik fontos részlete, amely a keresztény szabadság témájára összpontosít. "A szabadságot Krisztus szerezte meg nekünk" - írja Pál (5,1). Megszabadított a bűntől, amely önző módon maga köré csavarodik, hiszen vétkezni annyi, mint megtagadni a szerető Istent és az embereket. Pál szerint ez a törvény és a halál hatalmából történő megszabadulást

is jelenti (Róm 8,2). A bűn, amely megszakítja a barátságot Istennel és a többi emberrel, a Biblia szerint az emberek közti igazságtalanság és elnyomás végső oka, egyszersmind a valódi személyes szabadság hiánya.⁽³⁰⁾ Végső oka, hiszen más tényezők is közrejátszanak benne, a gazdaság és a társadalmi struktúra szintjén éppúgy, mint a személyes szférában. Épp ezért nem elégséges e struktúra bárminemű átalakítása, még a legradikálisabb sem. Egyedül Krisztus ingyenes és megváltó szeretete hatolhat bensőnk legmélyéig, s fakaszthat belőle igazi szeretetet. Pál azonban nem áll meg annál a kijelentésnél, hogy Krisztus megszabadított bennünket, hanem kimondja: Krisztus azért tette ezt, hogy szabaddá váljunk. A klasszikus megkülönböztetés szerint szét kell választanunk a *valamitől* való és a *valamire* irányuló szabadságot. Az első a bűnre, a kapzsiságra, az elnyomásra, az igazságtalanságra, az ínségre vonatkozik: olyan állapotokra, amelyektől szabadulnunk kell. Az utóbbi a szabadság értelmét mutatja fel: a szeretet, a közösségteremtés a felszabadítás legmagasabb foka. A *valamire* való szabadság értelmét a *valamitől* való szabadság mélyíti el. A Galata-levél egy másik fordulatára utalva kijelenthetjük, hogy Pál meggyőződését a *szeretetre szabad* (5,13) kifejezés foglalja össze. A felszabadítás teológiája csonka marad, ha nem gondoljuk végig, mi a szabadság.

A szabadság a keresztény üzenet egyik központi gondolata; erről akkor sem feledkezhetünk meg, ha a hangsúlyt a felszabadításra helyezzük. Fontos - és a jelen kihívásai miatt különösen is sürgető -, hogy termékeny kapcsolatot létesítsünk a felszabadítás és a szabadság fogalma között. Mindazonáltal a hit egy további értékes aspektusát is hangsúlyoznunk kell, mivel szorosan összefügg a szabadság kérdéskörével. Arra a kapcsolatra gondolok, amelyet maga a Szentírás teremt igazság és szabadság között: mindnyájan jól ismerjük a János-evangélium textusát: "Az igazság szabaddá tesz titeket" (8,32). Ez az igazság maga Krisztus, aki megszabadít, és szabadságra hív bennünket (vö. Gal 5,13). Az egyház evangelizációs feladata az, hogy valóban szabaddá tegye az embereket. Szabaddá - a szeretetre.

1. Keressétek az Országot és igazságosságát (vö. Mt 6,33)

Egy evangéliumi vers, amely a Hegyi Beszéd szívében gyökerezik, bizonyos értelemben az egész szakaszt összefoglalja: "Keressétek először az ő országát és igazságosságát, és ezek is mind megadatnak nektek" (6,33). A két birtokos névmás alanya - a "mennyei Atya" - az előző versben található.

Ez a keresés adja meg a keresztény élet értelmét. Máté pontosan és figyelemre méltó élességgel fogalmazza meg számunkra az egész Biblia lényegét: egyedül Isten. Isten a Szent, az egészen Más, akiről megmondatott: "Milyen megfoghatatlanok az ő ítéletei, és milyen kikutathatatlanok az ő útjai! (.) Bizony, tőle, általa és érte van minden" (Róm 11,33.36). Ő az élet és a szeretet forrása (Kiv 3,14; 1Jn 4,16). Egyszerre távoli és közeli Isten, aki barátságra hív bennünket. Az Istenhez fűződő barátság pedig annak a barátságnak az alapja, amely ember és ember között kell, hogy fennálljon. A Szent Isten egyben a Megtestesült Isten. Szeretetének befogadását életünkbe mások felé irányuló cselekedeteink tanúsítják. Az emberi létezés az Istennel "színről színre" történő találkozásban (1Kor 13,12)

éri el beteljesülését. Ez a misztikusok reménye és tapasztalata, akik sokszor beszélnek az Istennel való egyesülésről. "Most saját szememmel láttalak" - állítja Jób (42,5), amikor megérti, hogy a világ alapja Isten ingyenes, határtalan és hiánytalan szeretete, nem pedig az ő szűkös, "ha ütsz, visszaütök"-felfogása az igazságosságról. Az út végére érve *Keresztes Szt. János* költőien így szól: "Megmaradtam, elveszve a feledésben; arcom szerettemre hajtom (.) elfeledve a liliumok közt."⁽³¹⁾ A misztikus tapasztalat mindig a költői nyelvet találta legalkalmasabbnak arra, hogy kifejezze a szeretet titkát.

Semmi sem távolít el jobban Isten, az ő országa és igazságossága keresésétől, mint az emberi kéz alkotta bálványok szolgálata (a szó szoros értelmében: imádata). A Biblia szerint a bálványimádás azt jelenti, hogy életünkkel és bizalmunkkal olyasvalakit vagy -valamit ajándékozunk meg, ami nem Isten. Ez állandó veszélyt jelent a keresztény ember számára. Láthattuk, a neoliberais felfogásban a bálványimádás tárgya a profit és a piac. II. János Pál pápa ezért beszél a "piac bálványozásáról" (*Centesimus Annus* 40), ami a Mammon imadásának jelenkori formája. A pénz bálványozásához kapcsolódik az emberi jogokon átgázoló hatalomimádat. E bálványoknak áldozatokat ajánlanak fel - a bibliai prófétáknál ezért szerepel együtt a bálványimádás és a gyilkosság. Napjaink nemzetközi gazdasági rendszere a kirekesztetteket veti oda áldozatul.

De ennél is tovább kell mennünk.⁽³²⁾ Az emberi és keresztény lelkiismeret visszataszítónak találja, hogy napjainkban felerősödött a pénz és a hatalomvágy kultuszának bálványimádó jellege. A bálványimádó magatartás azonban a szegények felszabadítására irányuló erőfeszítéseinkbe is beférkőzhet, legyen bármilyen jó szándékú, és hallgasson bár a keresztény hit ösztönzésére. Első pillantásra talán furcsa állítás ez, de fontos, hogy túlzás és köntörfalazás nélkül ítéljük meg a dolgokat.

Előfordulhat például, hogy az igazságosságból csinálunk bálványt, ha abszolúttá tesszük, és nem tudjuk, hogyan helyezzük olyan kontextusba, amelyben kinyílnak igazi jelentése: az ingyenes szeretet. Ha nincs mindennapos, baráti kapcsolatunk a szegényekkel, ha nem értékeljük vágyaik és szükségleteik sokféleségét, akkor, mivel emberek vagyunk - lehet, hogy kegyetlenül hangzik, de a tapasztalat ezt mutatja -, az igazság keresése a szegények kihasználásának ürügyévé és igazolásává válhat. Nem szerencsés, ha abból indulunk ki, hogy náluk is jobban tudjuk, mire vágnak, és mire van szükségük.

De ugyanígy a szegényeket is bálványozhatjuk. Ez akkor fordul elő, ha idealizáljuk őket, ha feltételezzük, hogy ők *mindig* jók, nagylelkűek, mélyen vallásosak, és hogy ami tőlük jön, az igaz és valamiképpen szent. Így szolidaritásunk elsődleges okai a szegényeknek ezek a tulajdonságai lesznek. Ilyenkor arról feledkezünk meg, hogy ők is emberek, akik részesei a kegyelemnek és a bűnnek, ahogy *Szt.*

Ágoston mondaná. Vitán felül áll, hogy a szegények körében nagy önzetlenséget és odaadást tapasztalhatunk, de ha azt állítjuk, hogy ez minden esetben így van, akkor tagadjuk az ember bonyolultságát és kiismerhetetlenségét. A szegények eszményítése - amely egyaránt származhat azoktól, akik nem szegények, és maguktól a szegényektől - nem vezet felszabaduláshoz. Továbbá - és mindenekelőtt - emlékeznünk kell arra is, hogy a végső ok, amiért a keresztény ember szolidaritást

vállal a szegényekkel, nem erkölcsi és vallási minőségükben rejlik - e minőségek persze léteznek -, hanem Isten jóságában, amely életvitelünk valódi ösztönzője kell, hogy legyen.

Végül, bár sokkal árnyaltabb módon, teológiánk is bálvánnyá válhat, beleértve a felszabadítás teológiáját, amelyet Latin-Amerikában művelünk a szegények szenvedéséből és reményeiből merítve. Ez akkor történik meg, ha maga a teológia sokkal fontosabbá válik a hitnél, amely megvilágítja, és a valóságnál, amelyet kifejezni próbál. Ezt a veszélyt minden intellektuális feladat magában hordozza. Nem árt emlékeznünk arra, hogy a latin-amerikai egyház első tanúi, akik a szegényekkel sorsközösséget vállalva akarták kinyilvánítani hitüket a Biblia Istenében, sokszor névtelenül, életüket kockáztatva vívták lelkipásztori és társadalmi elkötelezettségük mindennapos küzdelmeit. Lehet, hogy a média nem tud róluk, de Isten ismeri nevüket.

A felszabadítás teológiájában (vagy túlnyomó részében) ezért lehetett mindig is központi kérdés a lelkeség. Most a hit reflexiójával foglalkozunk, s a hitreflexió helyét a misztika és a történelmi elkötelezettség pólusai között jelöljük ki.⁽³³⁾Fentebb már utaltunk rá, hogy a szegények melletti preferenciális döntés, amelyhez teológiánk kapcsolódik, Isten-központú döntés.

2. Identitás és párbeszéd

A "másik" kérdésköre a felszabadítás teológiájának egyik lényeges témája, hiszen úgy tekint a szegényre, mint aki az egyre önelégültebb társadalomban a jelentéktelen, aki "másfajta". Tagadhatatlan, hogy olyan korban élünk, amelyben fokozatosan csökkennek a távolságok a földön, miközben erősödik a városok, kultúrák, nemek, etnikumok és vallások közti különbség tudata. Ezek a folyamatok nem ellentétesek egymással, ahogy első látásra tűnik; inkább kölcsönösen erősítik egymást, bár néha csakugyan összeütközésbe kerülnek, veszélyes örvényeket kavarva.

Latin-Amerikában az ősi bennszülött kultúrák sokszor hallatták hangjukat: tiltakozásul az évszázados elnyomás ellen, vagy azért, hogy másokat gazdagítsanak kultúrájuk kincseivel; szeretetükkel földjük, az élet forrása iránt és bensőséges tiszteletükkel a természet iránt; de ugyanígy közösségi tudatukkal és vallási értékeik mélységével is. Sajátos élettapasztalatával valami hasonlót tesz korunkban a földrész fekete népessége, és újabban a nők is, különösen a peremre szorult és elnyomott társadalmi csoportok tagjai. Körükből gazdag és ígéretes teológiai reflexió érkezik.⁽³⁴⁾

Fontos, hogy különbséget tegyünk ezek között az embercsoportok között, hiszen nem uniformizálhatóak. És érdemes felfigyelnünk az emberi értékek erősödő igenlésére is, amely itt, a "minden vér" kontinensén - ahogy *José María Arguedas* mondta, Perura utalva - a múlt században lezajlott népességkeveredés következménye. Nemcsak a fajok sokaságára gondolunk, hanem a kultúra helyzetére is: a kultúra állandóan fejlődik; nem a múlt része, hanem folytonosan teremtődik, a hagyomány iránti hűség és nyitottság jegyében. Ebből fakad ellenállóképessége az identitását fenyegető körülményekkel és eszmékkel szemben. Földrészünk népének - népeinek - múltja és jelene bővelkedik az erről tanúskodó

példákban.

Amint az előzőekben rámutattunk, a posztmodern szemléletmód hajlik arra, hogy a helyi és egyedi jellemzőket tekintse értéknek. Nem feledhetjük azonban, hogy ezt gyakran kételkedve teszi, azaz tagadja az egyetemes igazságokhoz való eljutás lehetőségét.

Az Örömhír hirdetése azt jelenti, hogy üdvös párbeszédet kezdeményezünk. E párbeszéd feltételezi, hogy tiszteletben tartjuk a másik embert és sajátosságait. Nem akarja ráerőltetni magát senkire, hanem szolgálatra és meggyőzésre törekszik. Ez afelé mutat, amit ma a hit inkulturációjának nevezünk, és ami kétségkívül ősi tapasztalat az egyházban. Kettős folyamatról van szó: a keresztény hitnek mindig új kulturális értékek között kell megtestesülnie, míg a kultúráknak magukévá kell tenniük a keresztény üzenetet.

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a párbeszéd olyan partnereket feltételez, akik tisztában vannak identitásukkal. A keresztény hit és teológia nem tagadhatja meg forrásait és távlatait annak érdekében, hogy kapcsolatot létesíthessen más nézőpontokkal. Az erős meggyőződés nem akadály, hanem szükséges feltétele a párbeszédnek. Jézus Krisztus igazságának befogadása életünkbe - nem saját érdemünkből, hanem Isten kegyelme által - nem hiúsítja meg a másokkal és más nézőpontokkal való kapcsolatfelvételt, ellenkezőleg: hitelessé teszi e kapcsolatokat. Lehet, hogy amit eddig mondtunk, magától értetődőnek tűnik; de arra a nagyszámú hívőre és nem hívőre is gondolnunk kell, akik úgy vélik, hiteles párbeszéd nem valósulhat meg anélkül, hogy a felek valamiképpen fel ne adnák meggyőződésüket és az igazságról alkotott fogalmukat. Ez a magatartás abból a félelemből fakad - s ezt sajnálatos történelmi példák sora támasztja alá -, hogy rájuk kényszerítik a keresztény világnézetet. De az is nyilvánvaló, hogy a szkepticizmus, a relativizmus, a "gyenge gondolkodás" nem talál szavakat a valóban tiszteletteljes és gyümölcsöző párbeszédhez. A kihívás így hangzik: miként lépünk párbeszédre hitünk igazságának elkendőzése vagy megtagadása nélkül? Ezt követeli meg ugyanis a hit és a becsület.⁽³⁵⁾ Még egyszer hangsúlyoznunk kell azonban: nagy figyelem és nyitottság szükséges ahhoz, hogy meghalljuk, amit Isten más emberek és kultúrák közvetítésével üzen. Mások iránti figyelmünk paradox módon annál erősebb, minél szilárdabb a saját meggyőződésünk és minél nyilvánvalóbb keresztény önazonosságunk.

A szegények és kirekesztettek melletti döntés mára a keresztény és egyházi identitás központi elemévé vált. Lényegi mozzanata a mennyei Atyára való hivatkozás, aki megajándékoz országával és igazságosságával; krisztológiai megalapozása világos és nyilvánvaló; s végül magán viseli a Szentlélek szeretetének és szabadságának pecsétjét. Mivel a keresztény üzenetben gyökerezik, segít, hogy párbeszédre léphessünk más nézőpontokkal, az egyházi közösségen belül és kívül egyaránt.

3. A szolidaritás etikája

Latin-Amerika bennszülött lakossága egyfajta szekuláris gyakorlatra tett szert a szolidaritás és kölcsönös segítség terén. A közösség tagjai például megosztják egymás között az elvégzendő munkákat. Sokat tanulhatunk e tapasztalatból, amely

nem pusztán a múlt része, hanem a mának is élő modellként szolgál. Kontinensünkön az utóbbi időben sokat töprengünk a szolidaritás fogalmán. A keresztények számára e szó jelentése: tevékeny szeretet minden ember, de főként a társadalom elesettjei iránt. Nemcsak személyes gesztusok formájában, hiszen a szolidaritás társadalmi követelmény is, amely az egész egyházat kötelezi. Mind elkötelezettségünk, mind pedig teológiai reflexiónk szempontjából különösen is lényeges a szolidaritás alábbi két mozzanata. Az első egy bibliai és patrisztikus eredetű témakör időszerűségére vall: a föld javai egyetemes használatra rendeltettek. Nem feledhetjük - manapság még kevésbé, mint valaha -, hogy Isten az egész emberiségnek megadta a fennmaradásához szükséges javakat. A föld javai nem néhány ember vagy társadalmi csoport kizárólagos tulajdonát képezik, hanem mindenkit megilletnek, tudástól vagy társadalmi státustól függetlenül. Kizárólag ebből kiindulva fogadható el, hogy egyénileg kisajátítsuk azt, ami a túléléshez és egy jobb társadalmi rend megteremtéséhez szükséges. Bátran nevezhetjük ezt utópisztikus elképzelésnek - de csakis a szó realista értelmében -, amely elutasítja az embertelenséget és igazságos együttműködésre törekszik az emberek között. A másik, amire utalni szeretnénk, a külföldi adósság súlyos problémája. Nyilvánvaló, hogy a szegény országoktól roppant áldozatokat követel az adósságtörlesztés: a népesség jelentős része életével és szenvedéseivel fizet. Ez etikai kérdés. Valamilyen formában minden fontosabb - az emberek életét befolyásoló - gazdasági probléma etikai kérdés, de az adóssággal kapcsolatban ez olyannyira egyértelmű, hogy bűn volna azt a látszatot kelteni, mintha pusztán technikai problémáról volna szó. A felelősség kétségkívül megoszlik: igaz, hogy a hetvenes évek válsága arra ösztönözte a nemzetközi szervezeteket, a bankokat és nemzeteket, hogy pénzüket a szegény országokban fektessék be; az is igaz, hogy a kialakult helyzetért a fejlődő országok gazdasági és a politikai vezetői is felelősek. De az is nyilvánvaló, hogy az adósság törlesztése sok millió szegényt tesz - vagy már tett - hajléktalanná. Számos érv szól az adósság elengedése mellett; a legdöntőbb mégis az etikai érv: számtalan ember élete forog kockán.

4. Az élet teológiája

A szegénység, mondtuk, végső soron a halált jelenti; sokak fizikai halálát és megint csak sokak - az elfeledettek - kulturális halálát.⁽³⁶⁾ Két évtizede ennek a ténynek a tudatosítása nyomán vetődött fel és vált hangsúlyossá egy téma: az élet a hit Istenének ajándéka. A későbbi történések - keresztények meggyilkolása tanúságtételük miatt - még inkább sürgetővé tették feldolgozását. Az üldöztetés és a vértanúság tapasztalatának végiggondolása erőt és mélységet adott az élet teológiájának: mindannyian megértettük, hogy aki a legszegényebbek mellett dönt - az élet mellett dönt.

Másfelől az utóbbi évek tanulságai kiszélesítették a társadalmi szolidaritás távlatait: rá kellett ébrednünk a természettel való tiszteletteljes kapcsolat fontosságára. Az ökológiai probléma nem csak az ipari országokat érinti, noha elsősorban ezek felelősek az ember természeti környezetének pusztulásáért. Számos tanulmány és egyházi dokumentum félreérthetetlenül leszögezi, az ökológia az egész emberiség ügye. Nem véletlenül hasonlítják a Földet egy hajóhoz, amelynek valamennyien

utasai vagyunk. Ám ugyanez a kép emlékeztetől is szolgálhat: vannak, akik az első, és vannak, akik a harmadosztályon utaznak. Az élet elpusztítását közösen kell megakadályoznunk, senki sem bújhat ki a feladat alól - ugyanakkor figyelniük kell arra is, hogyan befolyásolja mindez az emberiség leggyengébb tagjainak életét. Újult erővel kell megvallanunk az élet Istenébe vetett hitünket, különösen azok között, akik mindig szentnek tartották a földet.

A modern Nyugaton a "föld feletti uralom" (vö. Teremtés könyve) torzító értelmezése terjedt el, az a közelítésmód, amelyet *Habermas* instrumentális érvelésnek nevezett. A megváltozott távlatban olyan bibliai helyekre hivatkozhatunk, amelyek helyesbítik ezt az értelmezését, például Jób könyvére: a könyv szerzője szerint a teremtés középpontja és értelme nem az ember, hanem Isten ingyenes szeretete. A teremtés és az élet teológiája friss oxigént biztosíthat az igazságért folyó küzdelemben és kitágíthatja perspektíváit.⁽³⁷⁾ Nyilvánvaló, hogy mindez nemcsak új feladat elé állítja a felszabadítás teológiai reflexióját, hanem termőtalajt is biztosít számára.

E feladat egyszersmind érzékenyebbé tesz bennünket az átfogó felszabadítási folyamat esztétikai dimenziója iránt, s megköveteli, hogy az emberi létezés összes területére figyelemet fordítsunk. A szépséghez való jog az élethez való jog egyik - sok szempontból időszerű - megnyilvánulása. A posztmodern szószólóinak igaza van abban, hogy az embert nemcsak szükségletek, hanem vágyak is befolyásolják. Testi dimenzióink különleges módon köt össze bennünket a természeti világgal: örömforrás, az élet ajándéka; de felhangzik benne a szegények testének kiáltása is, sokszor a fájdalom és éhség miatt. "Mert a teremtett világ sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését" - mondja csodálatos és némileg titokzatos szövegében Pál (Róm 8,19).

A teológia sürgető feladata az Istenbe vetett hit elmélyítése; ő nem a félelem Istene, hanem - *Albert Camus* szavával - az az Isten, "aki az emberiséggel együtt nevet a tenger és a nap forró játékában". Aki az élet és az öröm Istene.

Konklúzió

Korunk egy első pillantásra eleminek tetsző feladat időszerűségére figyelmeztet: értelmet kell adnunk az emberi létnek. E tanulmány néhány megjegyzéséből kitűnhet, hogy sokan - főként a fiatalok közül - miért nem látják az élet értelmét. Márpedig enélkül az igazságosabb társadalmi rendért és az emberi szolidaritásért vívott küzdelem elveszítené lendületét és minden erejét.

Az evangélium hirdetésére napjainkban az a feladat hárul, hogy megláttassa az élet értelmét. Talán erre vállalkoztunk latin-amerikai teológusi munkánk első időszakában, mivel a cselekvésre ösztönző hit szerves részének, a keresztyén üzenet egyik alapigazságának tekintettük. Bárhogyan volt is, ma az a dolgunk, hogy az emberi létállapot és a hitélet alapjaival törődjünk.

Ismételten hangsúlyozzuk, hogy ebben alighanem fontos szerep jut a szegények melletti elköteleződésnek, amennyiben döntésünk középpontjában Isten ingyenes szeretete áll. A misztika és a történelmi szolidaritás korábban említett feszültsége persze megmarad. E feszültségben voltaképp ugyanaz ismétlődik meg -

valamelyest elvontabb formában -, amit az evangélium beszél el a maga végletes egyszerűségével: Jézus üzenetének summázata Isten szeretete és a felebarát szeretete.

Ez az, ami igazán számít. Megvallom, a felszabadítás teológiájának fennmaradása kevésbé érdekel, annál inkább annak a népnek a szenvedései és reményei, amelyhez tartozom, s főként a Jézus Krisztusban elérkezett üdvösség üzenetének és tapasztalatának közvetítése. Ez utóbbi hitünk és szeretetünk lényegi alapja. A teológia, bármilyen jelentős szerepet tölt is be, csak eszköz, amely a hit elmélyítésére szolgál. A teológia az Isten ajándékeként megtapasztalt remény hermeneutikája. Valójában ezt jelenti a felszabadító remény hirdetése a világnak, amelyben mint egyház élünk. (*Bartal Attila* fordítása)

1 Vö. G. GUTIERREZ: "Teologia: una funcion eclesial", Paginas 130 (Dec. 1994), 10-17. l.; és Münchener Theologische Zeitschrift 47:2 (1996) 162-171. l.

2 Vö. F. HERZOG: God-Walk: Liberation Shaping Dogmatics, New York, Orbis Books, 1988.

3 Az ún. "kontextuális teológiák"-ra néha úgy hivatkoznak, mint a hitmegértés különleges típusára. Hogy így van-e, az attól függ, mit értünk ezen a kifejezésen, hiszen a szó bizonyos értelmében minden teológia kontextuális, függetlenül attól, mennyire állandó ez irányú törekvése.

4 1962. szeptember 11-én elhangzott beszéd.

5 II. János Pál pápa számos alkalommal utalt erre, pl. amikor megemlékezett arról, hogy Jézus a szegényeknek jött hirdetni az evangéliumot (vö. Mt 11,5 és Lk 7,22). Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés: "miért nem hangsúlyozzuk egyértelműbben az egyház preferenciális döntését a szegények mellett?"

6 J. DUPONT fejti ki e nézetet világosan, vö. Les Beatitudes (vol. 3), Paris, Gabalda, 1964-1969. Ezzel kapcsolatban lásd még: J. SCHLOSSER: Le Regne de Dieu dans les dits de Jesus, Paris, Gabalda, 1980.

7 Az irgalmas szamaritánus példázatával kapcsolatban a 'másik' kérdéskörében E. Levinas-t idézzük: G. GUTIERREZ: A Theology of Liberation: History, Politics and Salvation, Maryknoll, Orbis Books, 1973 és 1988, 202. l., 41. sz. és 230. l., 41. sz.

8 E. LEVINAS: De Dieu qui vient a l'idee, Paris, Vrin, 1982, 145. l.

9 J. C. SCANNONE mutatta meg e nézőpont gazdagságát, Vö. "La irrupcion del pobre y la pregunta filosofica en America Latina", UÓ: Irrupcion del pobre y quehacer filosofico, Buenos Aires, Bonum, 1993, 123-140. l.

10 A nemzetgazdagságok és a globális gazdaság témájában bővebben ld. R. B. REICH: The Work of Nations, New York, Vintage Books, 1992.

11 Az emberiség történelmének harmadik forradalmi hullámával kapcsolatban sok vita folyt. E témát A. és H. TOFLER munkái népszerűsítik. Vö. még T. SAKAIYA: Historia del futuro: la Sociedad del conocimiento, Santiago de Chile, Editorial Andres Bello, 1994. Optimista hangnemben ír, de talán kevesebb figyelmet fordít arra a fordulatra, amelyet a tudás e forradalma a világ szegényei szempontjából jelent.

12 A hatvanas-hetvenes években elért eredményei ellenére a dependencia-elmélet (amely inkább a gyakorlat, mint rendszeres elmélet formájában, de megjelent a felszabadítás teológiájának keretein belül mint a gazdasági-társadalmi valóság megértésének kulcsa) ma már inadekvát eszköz az új fejlemények, a függőség új formái és az előállt igen összetett helyzet értékeléséhez. Ld. C. KAY tanulmányát, Latin American Theories of Development and Underdevelopment, London-New York, Routledge, 1989. A megfelelő értelmezési módnak, amely következetes akar lenni olyan veszélyes területek megközelítésekor, mint a társadalmi szféra, nyitott kell lennie új hipotézisek és lehetőségek irányában.

13 A szöveg igen kemény szavakkal folytatódik: a pénz szeretete "egyike ezen hajlamoknak és félpatologikus állapotoknak, amelyeket mentális betegségek specialistáinak kell kezelniük".

14 "Economic Possibilities for our Grandchildren", J. M. KEYNES: The Collected Writings, Essays in Persuasion, vol. 9, 3rd. ed., London, Mac Millan Press, 1972, 329-330 és 331. l. A gazdasági liberalizmus etikai és gazdasági kritikáját lásd többek közt: M. DOUGLAS MEEKS: God the Economist: The Doctrine of God and Political Economy, Minneapolis, Fortress Press, 1989.

15 Fontos megjegyeznünk, hogy bizonyos keresztény körökben és teológiai iskolákban a (neo)liberális gazdaságpolitika kedvező fogadtatásra lel, különösen az Egyesült Államokban, ahol a témának komoly irodalma van. Lásd pl. M. NOVAK: The Spirit of Democratic Capitalism, New York, Simon and Schuster, 1982.

16 "Inhumana miseria" (Medellin, Pobrez n. 1), "antieangelica pobreza" (Puebla 1159), "el mas devastador y humillante flagelo que vive America Latina y el Caribe" Santo Domingo 179).

17 1996-os Tájékoztató, 2. l. Az elmúlt harminc évben a világ népességének legszegényebb 20%-ának jövedelme 2,3%-ról (ami már így is túl alacsony) 1,4%-ra csökkent. Ezzel szemben a leggazdagabb 20% jövedelme 70-ről

85%-ra nőtt, "tehát megduplázódott a leggazdagabbaknak jutó rész és a legszegényebbeknek jutó rész arányszáma 30:1-ről 60:1-re" (1. c.). (A százalékos adatok a világ összjövedelmének százalékában értendők. Az 1998-as tájékoztató szerint a trend folytatódik: az alsó ötöd 1,3%-a áll szemben a felső ötöd 86%-ával. - A ford. megj.)

18 Hozzáteesszük, hogy Latin-Amerika legszegényebb régióiban a leegyenlőtlenebb a jövedelmek eloszlása. Vö. Informe de la comisión latinoamericana y del Caribe sobre el desarrollo social (1995).

19 Justicia económica para todos (1986) n. 87. Kiemelés az eredetiben.

20 Ez a kritérium J. RAWLS második igazságosság-princípiumára emlékeztet, vö. Theory of Justice, Cambridge, Mass., Belknap Press of Harvard University Press, 1971. Mindez számos következménnyel jár a szegényekre nézve, amint utaltunk már rá.

21 A Namao repülőtéren (Kanada) 1984. szeptember 17-én mondott szentmise homíliája.

22 J. F. LYOTARD: La condition postmoderne, Paris, Editions de Minuit, 1979 7. l. - Magyar fordítás: J. F. Lyotard: "A posztmodern állapot". in: J. HABERMAS - J.-F. LYOTARD - R. RORTY: A posztmodern állapot, Budapest, Századvég, 1993. 7-145. l.

23 J. F. LYOTARD, La postmodernidad explicada a los niños, Barcelona, Gedisa, 1987, 29. l. Angol fordítása: Postmodernity explained to children. Correspondence, 1982--85, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1993. - Magyarul: Lyotard, J. F.: "Széjjegyzetek az elbeszélésekhez", A posztmodern állapot, i. m., 146. l.

24 Uo.

25 La condition postmoderne, i. m., 7. l. Ebből a szempontból a marxizmus is egyike a narratíváknak.

26 "A modernitás - állítja G. Vattimo -, akkor szűnt meg létezni, amikor különféle okok miatt megszűnt a lehetősége annak, hogy a történelemről mint egységes entitásról beszéljünk." G. VATTIMO: "Posmodernidad, a transparent society?" En torno a la posmodernidad, Barcelona, Anthropos, 1990, 10. l. Lyotard-tól ugyan némi eltéréssel, de számára is ugyanaz az alapvető irányultság: "amire törekszünk, hogy megfontoljuk és felmérjük azt, ami a megalapozó gondolkodás, a metafizika megsemmisítését okozza." G. VATTIMO: "Posmodernidad y fin de la historia", Ética de la interpretación, Barcelona, Paidós, 1991, 28.l. Nietzsche és Heidegger nyomán posztulálja azt, ami "gyenge gondolkodás"-nak minősül, de tisztázza, hogy az "nem gyenge gondolkodás, hanem a gyengülés vagy összeomlás: az ontológia történelmében belül a megsemmisülés irányvonalának elismerése." Idézve: T. ONATE: "Introducción", G. VATTIMO: La sociedad transparente, Barcelona, Paidós, 1990, 38. l.

27 A. HELLER, "Los movimientos culturales", F. VIVIESCAS - F. GIRALDO (szerk.): Colombia: el despertar de la modernidad, Bogotá, Foro Nacional de Colombia, 1991.

28 Vö. C. LASH: The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations, New York-London, Norton, 1991.

29 E gondolatokat a következő írások inspirálták: G. GUTIÉRREZ: A Theology of Liberation, 23-24. l. és UÓ: We Drink From Our Own Wells: The Spiritual Journey of a People, trans. Matthew J. O'Connell Maryknoll, Orbis Books, 1984, 91-92. l.

30 Ezen oknál fogva a felszabadítás három dimenziójáról beszélünk, amelyek sem összevegyülve, sem egymástól elkülönülve nem léteznek: a társadalmi felszabadításról, a személyes felszabadításról és a szótériológiai felszabadításról - a bűn rabságából való felszabadításról, és az Istennel és embertársainkkal való közösség (communio). helyreállításáról.

31 "Subida del Monte Carmelo," Vida y Obras de San Juan de la Cruz, Madrid, BAC, 1950, 558. l. - Angol fordítása: Ascent of Mount Carmel, 3rd rev. ed., Garden City, NY, Image Books, 1958.

32 Itt az alábbi tanulmányom néhány megállapítását használom fel: "Relectura de San Juan de la Cruz desde América Latina", Actas del Congreso Internacional SanJuanista, vol. 3 Junta de Castilla y León, 1993, 325-335. l.

33 Ezen okokból azok, akik azt gondolják - és írják -, hogy a felszabadítás teológia az utóbbi években a körülötte zajló viták miatt a lelkeség és a misztika területére lépett, nem ismerik a hitmegértés eredetét és kiterjedtségét.

34 Egyik utolsó írásában F. HERZOG érzékletesen fejezi ki az észak-amerikai indiánoktól származó teológiai reflexió iránti érdeklődését, vö. "New Birth of Conscience", Theology Today 54:3 (January 1997) 477-484. l.

35 Napjainkban megfigyelhetjük a világvallások dialógusában egy szempont kitisztulását, amely Latin-Amerikában is különleges jelentőséggel bír: Jézus Krisztussal kapcsolatos, aki Isten emberré lett Fia, egy közülünk a történelemben, zsidó, Mária szülötte, egy meghatározott népcsoport tagja. Jézus történetisége nehézségeket jelenthet olyan vallási nézőpontok számára, amelyek nehezen fogadnak be a saját kulturális hagyományukba nem illeszkedő elemeket. A Megtestesülés történelmi jellege azonban a keresztény hit központi eleme. Szükséges lenne minden esetben kiemelni a fogalmi kategóriák jelentőségét saját történelmünkön belül és kívül.

36 Érdekes látni azt, hogy az élet és a halál perspektívája miképpen válik a közgazdaság számára is megfontolás tárgyává, vö. A. SEN, "La Vida y la muerte como indicadores económicos", Investigación y Ciencia, 1993. július, 6-13. l.

37 Vö. J. MOLTMANN: The Future of Creation: Collected Essays, Philadelphia, Fortress Press, 1979. R.

COSTE: Dieu et l'ecologie, Paris, Éditions de l'atelier, 1994, valamint L. BOFF - V. ELIZONDO
(szerk.): Ecology and Poverty: Cry of the Earth, Cry of the Poor, London, SCM Press - Maryknoll, Orbis Books,
1995.